

HALACHIC AND HASHKAFIC FOUNDATIONS OF MITZVOT BEIN ADAM LECHAVERO

5 - EMET & SHEKER OU ISRAEL CENTER - FALL 2015

1. רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם
משנה אבות פרק א משנה יח

2. דאמר רבי חנינא: חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת שבת נה.

אמת ושקר - גדרים

3. לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו: ויקרא יט:א

4. ו לא תטה משפט אבונך בריבו: ז מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל-תהרג כי לא-אצדיק רשע: ח ושמך לא תקח כי השחך יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים: שמות כג:ז

5. שלא ישמע הדין טענת האחד שלא בפני בעל דינו.... ועוד אמרו שם שהיא אזהרה גם לבעל הדין שלא יטעון גם הוא טענותיו לדין שלא בפני בעל דינו ועל זה נאמר גם כן מדבר שקר תרחק ספר החינוך מצוה עד

6. ת"ר מנין לדיין שלא יעשה סניגרון לדבריו? תלמוד לומר 'מדבר שקר תרחק'. ומנין לדיין שלא ישב תלמיד בור לפניו? ת"ל 'מדבר שקר תרחק'..... מנין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לפני רבו לעניי חובב לעשיר מנין שלא ישתוק? תלמוד לומר מדבר שקר תרחק מנין לתלמיד שרואה את רבו שטועה בדין שלא יאמר אמתין לו עד שיגמרנו ואסתרנו ואבננו משלי כדי שיקרא הדין על שמו? ת"ל 'מדבר שקר תרחק' מנין לתלמיד שאמר לו רבו יודע אתה בי שאם נותנין לי מאה מנה איני מבדה מנה יש לי אצל פלוני ואין לי עליו אלא עד אחד מנין שלא יצטרף עמו תלמוד לומר 'מדבר שקר תרחק'. האי 'מדבר שקר תרחק' נפקא!! הא ודאי שקורי קא משקר ורחמנא אמר 'לא תענה ברעך עד שקר'. אלא כגון דאמר ליה ודאי חד סהדא אית לי ותא אתה קום התם ולא תימא ולא מידי דהא לא מפקת מפומך שקרא אפי' הכי אסור משום שנאמר 'מדבר שקר תרחק' שבעות ל - יג לימודים למדבר שקר תרחק

7. תנו רבנן: כיצד מרקדין לפני הכלה? בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה. אמרו להן ב"ש לב"ה: הרי שהיתה חוגרת או סומא, אומרים לה, כלה נאה וחסודה!! והתורה אמרה: מדבר שקר תרחק! כתובות יז.

8. מתני' נדרי הבאי אמר קונם אם לא ראיתי בדרך הזה כעולי מצרים (כ"ן) - ... דקושטא קאמר כיון שראח עם רב דעמיד איניש גדלים ככי ה"ג) נדרים כד:

מזתר לשנות מצני השלום

9. והאמת והשלום אָהבו

זכריה ח"ט

10. תנו רבנן: כיצד מרקדין לפני הכלה? בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה. אמרו להן ב"ש לב"ה: הרי שהיתה חגיגת או סומא, אומרי' לה, כלה נאה וחסודה? והתורה אמרה: (שמות כ"ג) מדבר שקר תרחק; אמרו להם ב"ה לב"ש: לדבריכם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו? הוי אומר: ישבחנו בעיניו, מכאן אמרו חכמים: לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות

כתובות יז.

11. כמות שהיא - לפי יופיה וחיבותה מקלסין אותה

רש"י שם

12. כלה כמות שהיא - ואם יש צד מוס ישתקו ולא ישצחו. אי נמי ישצחו בדבר נאה שיש צד כגון צנייכה או צדיקה אם הם יפות. וצ"ח אומרים ישצחו לגמרי דכשמזכירין מה שיש צד לשצח מכלל דשאר לגנאי!

תוספות שם

13. ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו. פירוש דכל שהוא מפני דרכי שלום אין בו משום מדבר שקר תרחק

ריטבא כתובות יז.

14. וא"ר אילעא משום רבי אלעזר בר' שמעון מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום, שנאמר (בראשית ו) אביך צוה וגו' כה תאמרו ליוסף אנה שא נא וגו. ר' נתן אומר: מצוה, שנאמר (שמואל א' טז) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני וגו. דבי רבי ישמעאל תנא: גדול השלום, שאף הקדוש ברוך הוא שינה בו, דמעיקרא כתיב (בראשית יח) ואדוני זקן, ולבסוף כתיב ואני זקנת

יבמות סה:

15. בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במלייהו: במסכת, ובפוריא, ובאושפיזא

בבא מציעא כג:

16. או שהביא שלום בין אדם לחבירו והוסיף וגרע כדי לחבבן זה לזה הרי זה מותר

רמב"ם הלכות גולה ואבדה פרק יד הלכה יג

17. ולענין מה להשיב אם שואלו מה דבר פלוני אודותי, תלוי בזה - אם יש לו עצה להשיבו באופן שלא יהיה לו שקר גמור, וגם לא יהיה רכילות, ישיבהו באופן זה ולא יוצא שקר מפיו. ואם הוא מבין שחבירו לא יקבל זה לתשובה מותר לומר שקר גמור מפני השלום

חפץ חיים הל' רכילות א"ח

18. הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורוחף שלום - פירשו צאצות דרבי נתן, כילד היה אהרן אוהב שלום, כשהיה רואה שני בני אדם מתקוטטים היה הולך לכל אחד מהם שלא מדעת חזרו ואומר לו, ראה חצרך איך הוא מתחרט ומכה את עצמו על שחטא לך והוא אומר לי שאצא אליך שתמחול לו, ומתוך כך כשהיו פוגעים זה בזה היו מנשקים זה את זה

ר' עובדיה מברטנורא מסכת אבות פרק א משנה יב

19. קפא: החלק הרביעי - המשקר בספור הדברים אשר שמע ומחליף קצתם במתכוין, ואין לו תועלת בשקריו ולא הפסד לזולתו, אבל כה משפטו מאהבתו שקר מדבר צדק גדול מאד ענשו בעז פניו ואהבת השקר, ויכבד עונו, כי יאהבהו לבלו תועלת. וזה החלק התירוהו לקיים מצות ודרישת טובה ושלום

ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג

אמת ושקר אף רמזים

20. יח וַיָּבֹא אֶל-אַבְיוֹ וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הֲיָנִי מִי אַתָּה בְּנִי: יט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-אַבְיוֹ אֲנֹכִי עֲשׂוֹ בְּכֹדָךְ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלַי קוּם-נָא שָׁבָה וְאֶכְלָה מִצִּידִי בְּעִבּוֹר תִּבְרַכְנִי נְפֹשְׁךָ:
בראשית כז-יח-יט

21. אנכי עשו בכורך - אנכי המציא לך, ועשו הוא בכורך

רש"י בראשית כז: יט

22. ההוא ארמאה דהוה סליק ואכיל פסחים בירושלים אמר כתיב כל בן נכר לא יאכל בו כל ערל לא יאכל בו ואנא הא קאכילנא משופרי שופרי אמר ליה רבי יהודה בן בתירא מי קא ספו לך מאליה אמר ליה לא כי סלקת להתם אימא להו ספו לי מאליה כי סליק אמר להו מאליה ספו לי אמרו ליה אליה לגבוה סלקא אמרו ליה מאן אמר לך הכי אמר להו רבי יהודה בן בתירא אמרו מאי האי דקמן בדקו בתריה ואשכחוהו דארמאה הוא וקטלוהו שלחו ליה לרבי יהודה בן בתירא שלם לך ר' יהודה בן בתירא דאת בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים

פסחים ג:

23. נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אע"פ שאינו תרומה שהן של בית המלך אע"פ שאינן של בית המלך.....

24. היכי נדר? א"ר עמרם אמר רב באומר יאסרו פירות העולם עלי אם אינן של בית המלך. כיון דאמר יאסרו איתסרו עליה כל פירי עלמא! באומר היום. אי דאמר היום לא מקבל מיניה מוכס. באומר בלבו היום ומוציא בשפתיו סתם ואע"ג דסבירא לן דברים שבלב אינן דברים לגבי אונסין שאני

נדרים כז - כת.

25. מתני' השוכר את האומנין והטעו זה את זה..... וכל דבר שאבד וחזרו בהן - מקום שאין שם אדם שוכר עליהן או מטען

משנה, בבא מציעא עה:

26. כיצד מטען? אומר להן סלע קצצתי לכם באו וטלו שתיים

בבא מציעא עו:

27. בת חמוה דרב פפא נפלה לפני יבם שאין הגון לה. אתא לקמיה דאביי. אמר ליה חלוץ לה ע"מ שתתן לך מאתים זו. לבתר דחלץ לה אמר לה זיל הב ליה. אמר ליה משטה אני בך עבדה ליה. מי לא תניא הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעברא לפניו ואמר ליה טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו.

במות קו:

28. יש תמהים איך יעקב שהיה צדיק וירא אלוקים דבר שקר! ואין זו תימה. כי יודע היה יעקב כי הוא ראוי לברכה יותר מאחיו.... והחליף הדברים במקומות כאלה אינן גנאי לצדיק.... וכן אברהם ויצחק אמרו על נשותיהם אחותי היא ולא נקראו בעבור זה דוברי שקר.... וכן יעקוב לקבל ברכת אביו אם שינה דברו לא היה בעבור זה דובר שקר.

רד"ק שם

29. ובכל אלו שהיתירו חכמים לשנות אם יוכל לעשות שלא לשקר הוא טוב יותר ממה שישקר. כגון אם שאולים לו: יודע אתה מסכתא פלונית? ישיב: וכי אתה סובר שאני יודע!! ואם יוכל לסלק השואל בענין שלא ישקר הוא טוב יותר

אורחות צדיקים סוף שער כ"ב

30. אמר רבא: מריש הוה אמינא ליכא קושטא בעלמא, אמר לי ההוא מרבנן ורב טבות שמיה, ואמרי לה רב טביומי שמיה, דאי הוו יהבי ליה כל חללי דעלמא לא הוה משני בדיבוריה: זימנא חדא איקלעי לההוא אתרא, וקושטא שמיה, ולא הוו משני בדיבורייהו, ולא הוה מייט איניש מהתם בלא זימניה. נסיבי איתתא מינהון, והוו לי תרתין בנין מינה. יומא חד הוה יתבא דביתיה וקא חייפא רישא, אתאי שיבבתה טרפא אדשא. סבר: לאו אורח ארעא, אמר לה: ליתא הכא. שכיבו ליה תרתין בנין. אתו אינשי דאתרא לקמיה, אמרו ליה: מאי האי? אמר להו: הכי הוה מעשה. אמרו ליה: במטותא מינד, פוק מאתרין, ולא תגרי בהו מותנא בהנדך אינשי.

סנהדרין צ:

31. א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים, וחבורות חבורות, מהם אומרים אל יברא, ומהם אומרים יברא, הה"ד (תהלים פה) חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו, חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים, ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים, צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות, שלום אומר אל יברא דכוליה קטטה, מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו לארץ הה"ד (דניאל ח) ותשלך אמת ארצה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולמים מה אתה מבזה תכסיס אלטיכסייה שלך, תעלה אמת מן הארץ, הדא הוא דכתיב (תהלים פה) אמת מארץ תצמח

בראשית רבה פרשה ח ד"ה א"ר סימון

32. וא"ר זירא לא לימא איניש לינוקא דיהיבנא לך מידי ולא יהיב ליה משום דאתי לאגמוריה שיקרא שנא' למדו לשונם דבר שקר

סוכה מו:

33.

אכל באמת למדנו מכאן יסוד גדול בטהרת היאמת, וזנה להלך [פלייה] על הפסוק בא אחיך כמרמה וגר חרנם אוקלוט: "בזכמתא". וביאר הדבר הוא. שגם האמת צריכה שתקטר לפי חשבון, שהרי למשל אם ראובן הנודף מתחבא אצל שמעון, וכשהנודף מחפשו אומר שמעון לרודף שראובן מתחבא אצלו ומשום שאינו רוצה לשקר, הכי זה "אמת" יקרא? אלא ודאי שלפעמים מותר לאדם להשתמש בדרך הערמה כדי להשיג את מבוקשו, והיינו לפי הכלל של יצום עקש תחמתל" [תהלים י"ח פכ"ח]. וכשהוא בא לידי החמדדות עם רמאי מסוכן מסוגו של עשו, לפעמים אין מגיע מהשימוש בדרך הערמה והשתמטות. ומצאת מעין זו, כפי הצורך והשעה, מצינו כמה וכמה פעמים אצל יעקב אבינו ואין זה כלל סתירה למושג של יתתן אמת ליעקב. לדוגמא: כל ענין פיצול המקלות שעשה יעקב כדי להציל את צאנו מידיו הרמאיות של לבן; מה שאמר יעקב לעשו: עד אשר אבוא לא אדני שעזרה, כלומר שהרוחק את עצמו ממנו בדרך ערמה, ואנו⁴¹ למדים מזה הלכה לחרוז שמתר לאדם להרחיק את עצמו מן הנכרי כשהחושש ממנו; מעשה יעקב ושכם, שבמרמה סוכנו בני יעקב⁴² שאנשי שכם יחלישו את עצמם ויכלו לחרוז אוחם. כל זה נכנס בגדר העסק עם רמאי ורשע, ואינו גורע כלום ממעמדו של יעקב כשכל האמת⁴³.

7 כ"ז, י"ב. אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתענה³⁰.
הנה חזיל [עבדה זרה דף כ"ה ע"א] כינו את האבות בשם ישרים, ומהאי טעמא כינו את ספר בראשית בשם "ספר הישר". הביאר הדבר הוא, כי מכיון שהם חזו קודם מתן תורה, איך מהיכן ידעו איך עליהם להתגונן, אלא שהוא משום "אשר עשה האלקים את האדם ישר" [קהלח ד' פכ"ט]. והם קיימו את כל התורה אפילו קודם נדונה משום שהיא הדרך הישרה בהתגונן האדם. ומהאי טעמא אמרין [ויקרא רבה פרשה ט' אות ג'] שדרך ארץ קרמה לתורה, ובהתורה ישנם חוקים שאינם טובים בשכל האדם, אבל דרך ארץ בא לאדם משום ישרות שכלו, ולכן האבות שקיימו את התורה מפני שהבינו כי היא הדרך הישרה של האדם נקראו ישרים⁴⁴. ולפיז תגדל החמיה על יעקב אבינו, שכברא מה שעשה לעכל את הברכות היה רחוק מן הישרות: הכי קרא שמו יעקב ויעקבו זה פעמים, ומה גם יעקב אבינו שעליו נאמר תתן אמת ליעקב, וחזיל [מכות דף כ"ד ע"א] ודעו עליו הפסוק לא רגל על לשונו, ואיך מרוע נקט יעקב כאן בדרך הגראית כעקומה לכאורה?

אמת ליעקב - ר' יעקב קמיניצקי, בראשית כ"ז

The 3 major principles of אמת ושקר -

1. It's the message that matters - *technically true but misleading = SHEKER*
technically untrue but not misleading = EMET
2. מותר לשנות מפני השלום - *personal hatred and machloket is a SHEKER, so 'lying' to bring shalom is EMET*
3. You can lie to stop the cheater - *IF you know you are 100% correct*